

PALLAGI MÁRIA

„Az osztrák kapcsolat”

*Franz König, bécsi bíboros látogatásai
Mindszenty József hercegprímásnál (1963–1971)**

A hidegháború alatti osztrák–magyar egyházpolitikai kapcsolatok egyik fő színterét a bécsi bíborosnak, Franz Könignek – a Vatikán megbízásából – a Mindszenty-ügyben tett közvetítő kísérletei jelentették. A kérdés általunk vizsgált dimenzióban történő elemzése azért is érdekes, mivel jó néhány mozzanatában szimbolizálja a vasfüggöny mögötti egyház mozgásterét, útkeresési kísérleteit. Kutatásunk azonban nem szűkíthető csupán a magyar prímás által előidézett „abnormális szituáció” (mint ahogyan az amerikai diplomácia 1971 őszén jellemezte Mindszentynek a budapesti amerikai követségen való tizenöt éves tartózkodását¹) tematizálására; éppen ezért a kérdésnek az érintett hatalmak kontextusában tör-

* Bécsi kutatásaimat az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány és a Mindszenty Társaság támogatta, amit ezúton is köszönök. Hálával tartozom továbbá Szóts Istvánné Gyenes Máriának vendégszeretetéért. A téma kutatását a közelmúltban kezdtem különböző budapesti, illetve bécsi levéltárakban. Tekintettel arra, hogy Magyarországnak 1945 és 1990 között nem volt diplomáciai kapcsolata a Vatikánnal – 1945. április 4-én Angelo Rotta apostoli nunciust a szovjet hatóságok kiutasították Magyarországról, ezáltal a magyar–vatikáni kapcsolatok formálisan megszakadtak, egészen 1990. február 9-ig, amikor Budapesten Németh Miklós és Agostino Casaroli szentszéki bíboros államtitkár aláírta a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló egyezményt –, és a Szentszék vonatkozó forrásai jelenleg még alig hozzáférhetőek, különös jelentőséget kapnak a vatikáni osztrák követek jelentései, az *Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol.* iratanyaga. Miután az adott problémában a Vatikán, a Magyar Népköztársaság, az Amerikai Egyesült Államok és – tekintettel arra, hogy kutatásunk két főszereplője Mindszenty és König bíboros – Ausztria a „fő mozgatók”, úgy ítélem meg, nemcsak a szentszéki osztrák diplomaták jelentéseit indokolt feldolgozni, hanem König közép-kelet-európai „missziói” miatt érdemes áttekinteni az osztrák diplomatáknak a térség országaiból küldött jelentéseit. Céлом – első lépésként – rekonstruálni König bíboros Mindszenty hercegprímásnál 1963 és 1971 között tett látogatásait. Megítélésem és eddigi tapasztalataim szerint s a témához kapcsolódó publikációk ismeretében, a két bíboros közötti kapcsolatok, találkozások elemzésében feltehetően további új forrásokat találhatunk a bécsi *Diözesanarchiv* gyűjteményében, s e levéltáron belül folyamatban van egy *Kardinal-König Archiv* kialakítása is. A levéltár igazgatójával, dr. Annemarie Fenzl asszonnyal, aki König bíboros titkárságának vezetője is volt, 2005 óta állandó kapcsolatban, s jöllehet ígéretét kaptam arra, hogy rendelkezésemre bocsátja a vonatkozó gyűjteményeket, erre a mai napig nem került sor. Csak remélni tudom, hogy Fenzl asszony a közeljövőben érzékeli e kutatások fontosságát, és lehetővé teszi a König Levéltár vonatkozó dokumentumainak feltárását, illetve publikálását. A Mindszenty-kérdés jeles kutatója, Somorjai Ádám, aki az utóbbi években számos új forrást publikált a témában, s akinek írásaira tanulmányunkban is hivatkozunk, szintén megemlíti „*Majd' halálra ítélve*” című kötetében, hogy „König 1963–1971 közötti számos látogatásának kronológiája és tematikája csakúgy, mint a két bíboros kapcsolattartása még feldolgozásra vár.” Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Budapest, 2008. 146.

¹ „*It was an abnormal Situation.*” Idézi: Somorjai Ádám (szerk.): „*His Eminence Files*”, *American Embassy, Budapest. Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen.* Budapest, 2008. 275–276.

ténő vizsgálatát tartjuk szem előtt, párhuzamot vonva a szatellitállamok egyházainak lehetőségei között.

Ausztria geostratégiai helyzetéből adódóan az összekötő (híd) szerepét töltötte be a térségben az egyházpolitika területén is, mely „küldetésben” az általunk vizsgált korszakban kiemelkedő szerep jutott a bécsi bíborosnak, Franz Könignek.

Franz König bécsi bíborost² 2003. június 10-én a Bécsi *Stephansdomb*ban megrendezett „*Europa-Friedensvesper*” alkalmával hallhattam visszaemlékezni a Kelet-Közép-Európában tett útjaira, azok előzményére, körülményeire. Meghatározó volt e „misszió” 1960. február 13-án Varasdnál (Varaždin) elszenvedett autóbalesete, amikor Zágrábba indult Alojzije Stepináč bíboros temetésére. (Stepinačot 1946-ban a kommunista rezsim tizenhat év kényszermunkára ítélte.) König bíboros számára ez a baleset szimbolikusan az új keletpolitika kezdetét jelentette.³ Mély benyomást tett rá, amit kórházi ágyából látott a falon: nem egy keresztet, hanem Tito képét. Ekkor fogalmazódott meg benne a kérdés, vajon a bécsi érseknek nem lenne-e feladata a vasfüggönyön túli keresztényekről gondoskodni.⁴

Mielőtt Mindszentyt felkereste, Lengyelországba látogatott a varsói bíboroshoz, Stefan Wyszyńskihez.⁵ A Vatikán korábban bizalmatlan volt Wyszyńskivel szemben (1956-ban,

² A König bíborosról szóló irodalom meglehetősen gazdag, e helyen néhányat említünk: Feichtlbauer, Hubert: *Franz König. Der Jahrhundertkardinal*. Wien, 2003.; Fenzl, Annemarie: *Kardinal Franz König, Erzbischof von Wien (1956–1985)*. In: Mikrut, Jan (Hrsg.): *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart*. Wien, 2006.; Zulehner, Paul (Hrsg.): *Gedenkschrift für Kardinal Franz König*. Ostfildern, 2004.

³ A Vatikán keleti politikájához lásd: Adriányi Gábor: *Die Ostpolitik der Päpste Pius XII., Johannes XXIII. und Paul VI. (1939–1978) am Beispiel Ungarns*. In: uő. (Hrsg.): *Papsttum und Kirchenreform. Festschrift für Georg Schwaiger zum 65. Geburtstag*. St. Ottilien, 1990. 765–786.; uő.: *Die Ostpolitik des Vatikans 1958–1978 gegenüber Ungarn. Der Fall Kardinal Mindszenty*. Herne, 2003.; Hürten, Heinz: *Leitlinien der Politik des Hl. Stuhles gegenüber Faschismus, Nationalsozialismus und Kommunismus 1922–1978*. Forum für osteuropäische Ideen- und Zeitgeschichte, Jg. 3. (1999) Nr. 1. 13–30.; Mészáros István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*. Budapest, 2001.; Raffalt, Reinhard: *Wohin steuert der Vatikan? München, 1974.*; Stehle, Hansjakob: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917–1975*. München, 1975.; uő.: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten*. Zürich, 1993.; Szabó Ferenc: *Az „Ostpolitik” emlékezete*. Vigilia, 57. évf. (1992) 11. sz. 844–848.

⁴ König bíboros ezt 1992-ben, Lukács Lászlóval folytatott beszélgetése során a következőképpen fogalmazta meg: „Akkoriban a vasfüggöny még átjárhatatlan volt, 1960-ban mégis megpróbáltam vízumot kérni Jugoszláviába, hogy részt vegyek Stepinač temetésén. Legnagyobb meglepetésemre meg is kaptam a vízumot. Ekkor Varaždin mellett súlyos autóbaleset ért, a jeges úton frontálisan összeütköztünk egy teherautóval. Sokáig feküdtem súlyos állapotban a helybéli kórház egyik szobájában. A falon mindössze egy Tito-kép lógott. Akkor gondolkoztam el rajta: nem az-e a gondviselés akarata, hogy a bécsi érsek – földrajzi helyzeténél fogva is, hiszen a vasfüggöny közvetlen közelében él – viselje gondját a kelet-európai egyházaknak?” Lukács László: *A Vigilia beszélgetése Franz König bécsi bíborossal*. Vigilia, 57. évf. (1992) 11. sz. 850.

⁵ Lásd erről az Állambiztonsági Szolgálat következő jelentését: „XXIII. János pápa és irányvonalának hívei az államtitkárságon belül igyekeznek minél gyorsabban normalizálni Lengyelországgal való viszonyukat. Wyszyński legutolsó, Rómában tett látogatása többek között azt a célt szolgálta, hogy megbeszélje az állam és egyház közötti viszony helyzetét, úgyszintén konkrét megegyezés megkötésének perspektíváit és feltételeit. Ismerve Wyszyński ellenállását az állammal való megegyezés gyors megvalósításával szemben, a pápa König bíborost bízta meg azzal, hogy vizsgálja meg a helyszínen a lengyel katolikus egyház helyzetét és annak lehetőségét, hogy a Vatikán és Lengyelország között szabályozható legyen a viszony. König bíboros mint kívülálló megfigyelő kellett, hogy megfelelő relációt terjesszen fel a Vatikánba, amely megengedné a pápának, hogy Wyszyński befolyásától függetlenül, gyorsan határozhasson. König missziójának másik célja, mint ismeretes, az volt, hogy Budapesten Mindszenty bíborossal tárgyaljon [...] és rávegye őt Magyarország elhagyására. [...] König bíboros lengyelországi látogatásáról beszélve Wyszyński aláhúzta, hogy ez a látogatás óriási hatással volt a bécsi érsekre, miután nem feltételezte, hogy az egyház ilyen nagy be-

szabadulását követően) – megkérdőjelezve lojalitását –, úgy vélték róla Rómában, hogy túl szoros kapcsolatban áll a lengyel kommunista rezsimmel.⁶ A Szentszéknél – legalábbis bizonyos körökben – még tartották magukat a XII. Pius pápa idejéből megmaradt beidegződések: „A kommunistákkal nem tárgyalunk.”⁷

XXIII. János pápa pontifikátusával⁸ azonban új korszak kezdődött,⁹ mely hatással volt a Szentszék külpolitikai konstellációira is. Ennek eredményeként a Vatikán szakított korábbi – XII. Pius pápa uralkodását egyértelműen meghatározó – antikommunista szemléletével, és kapcsolatot keresett a szatellitállamokkal.¹⁰ König bíboros missziói is ennek az új külpolitikai irányvonalnak a kontextusában értékelendők.

Az első kapcsolatfelvétel XXIII. János pápa új kurzusának szellemében

A bécsi bíboros első ízben 1963. április 18-án¹¹ kereste fel Mindszenty József hercegprímást az Amerikai Követségen. Mint fentebb utaltunk erre, Königet budapesti útjára XXIII. János pápa is biztatta, aki a bécsi érseket rendkívül sokra tartotta. Ezt bizonyítja, hogy pontifikátusa alatt nevezték ki Königet bíborossá.¹²

folyással rendelkezik a kommunista Lengyelországban élő tömegekre.” Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), 3.1.5. Operatív dossziék. O-14963/5. „Canale”, 1963. A Vatikán és Lengyelország.

⁶ András Imre: *A „keleti politika” újra kezdődik?* című írásában rámutat, hogy Lengyelországban az egyház elég erős volt ahhoz, hogy a kommunistákat mérsékleltre szorítsa, és Rómával elfogadtassa az állammal kötött megegyezést. Ezzel szemben Magyarországon súlyos csapásokkal (Mindszenty bíboros bebörtönzése, szerzetesek elhurcolása) kényszerítettek rá az egyházra egyfajta megegyezést. Távolatok, 4. évf. (1994) 1. sz. 127–132. Az írás recenzió Hansjakob Stehle tanulmányunkban is hivatkozott *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Pápste und die Kommunisten* című könyvéről.

⁷ XII. Pius pápa ezen állásfoglalása 1956-os Karácsonyi Körlevelében is egyértelműen kifejezésre jut: „Mi értelme lenne a dialógusnak, ha egyszerűen nem létezik közös nyelv közöttünk?” Joseph Kripp jelentése dr. Leopold Figlnek 1958. január 20-án: *„Private vatikanische Stimmen zu den Äusserungen Gromykos über eine Kontaktaufnahme mit dem Heiligen Stuhl in der Frage des Weltfriedens.”* Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Archiv der Republik (AdR), Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten (BMfAA), Sektion II-pol., Berichte Vatikan 1958, Zl. 6-Pol/58.

⁸ 1958. október 28. – 1963. június 3.

⁹ XXIII. János pápa karizmatikus egyéniségével és dialóguskészségével új tartalmat adott az egymás mellett élésnek. Az 1962–1965 közötti II. Vatikáni Zsinat, az *„aggiornamento”* és a világegyház püspökeinek gyakori találkozása mozgásba hozta a jóakarató erőket, és elindította a dialógust nemcsak az egyházon belül, de a tőle távolálló világgal is. Vö.: András: *A „keleti politika” újra kezdődik?* 129.

¹⁰ „XXIII. János római pápa nem egy ízben nyilatkozott a világbéke és a békés egymás mellett élés megőrzése mellett. [...] Lemondván a kommunizmus elleni keresztes hadjáratról, a pápa a harc formáit békés ideológiai, doktrinális és kulturális alapokra kívánja áthelyezni. XXIII. János ilyenformán akarja kiszélesíteni a katolikus egyház befolyását a világban.”; „XXIII. János – Monsignore Capovilla (a pápa személyi titkára) kijelentése szerint – erőteljesen törekszik a Vatikán és a szocialista országok közötti viszony megjavítására, gondolván, hogy az egymás mellett élés az egyetlen realiztikus politika.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”, 1964. január 26. Adta: Gyóri Péter. A Vatikán általános fölfogása VI. Pál pápa működése óta – A Zsinat és a Kelet–Nyugat közötti viszony kérdése. Lásd még: „A pápa [...] számításba vette, hogy a kommunista kormányokkal egyes kérdésekben tárgyalni kell, és ehhez meg kell találni valamilyen elfogadható utat.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”, 1963. A Zsinat és a szocialista országok.

¹¹ Az első látogatás körülményeiről lásd: Fejérvy András: *König bíboros első találkozója Mindszenty Józseffel*. In: „Isten szolgája”. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról (Budapest, Parlament, 2006. november 4.). Lakitelek, 2007. 79–108.

¹² XXIII. János pápa döntését következőképpen kommentálta: „Ők azok, akiket jól ismerek, és akiknél nem tartok szükségesnek különösebb vizsgálódásokat; a többiek esetében csak alapos megfontolás után kerülhet sor a bíborosi kinevezésre...”. Joseph Kripp jelentése Leopold Figlnek 1958.

A bécsi bíboros 2003. június 10-én felidézte ezen útja körülményeit is, beszélgetését XXIII. János pápával. A pápa tette fel a kérdést először Königinnek, miért nem keresi fel Budapesten Mindszentyt.¹³ A bécsi bíboros válaszában utalt a nehézségekre, melyekkel egy bíborosnak szembe kellett néznie, ha a vasfüggönyön túlra akart átjutni.¹⁴ Április 18-án mindezek ismeretében kocsival kelt útra Ausztria magyarországi követével, vatikáni útlevelel. Útját olyannyira titokban tartotta, hogy titkárait sem informálta, mint ahogy arról maga nyilatkozott, azzal a céllal, hogy azok jóhiszeműen elmondhassák az újságíróknak: „A bíboros útlevele az íróasztal fiókjában van, autója a garázsban áll.”¹⁵

E „biztonsági intézkedések” után került sor a találkozóra Mindszenty bíborossal az Amerikai Követségen.¹⁶ A primást meglepte a látogatás,¹⁷ latinul kérdezte Königet: „Mit vár

november 18-án. „Zu den bevorstehenden 23 Kardinalsernennungen”: Zl. 64-Pol/58. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. König bíboros 1996-ban az osztrák televízióban (ORF 2) adott interjúban, melynek ismételése 2008. október 26-án került sor *In memoriam Helmut Zilk* címmel – miután a beszélgetőpartner Helmut Zilk volt –, így emlékezett kinevezésére: „XXIII. János pápa szimpatizált velem, és egy beszélgetés során a következőket mondta: A bíborosok egy része úgy gondolja, nem kellene Önt bíborosnak kineveznem [a konkordátum körüli viták miatt; P. M.], én azonban másként gondolkodom: először kinevezem Önt bíborosnak, és azután a konkordátum kérdése is megoldódik.”

¹³ Néhány évvel később XXIII. János pápa utódja, VI. Pál is támogatta König közép-kelet-európai misszióit: „Nem tétlenkedhetünk, nem állhatunk meg a vasfüggöny előtt. Megoldást kell találnunk, hogyan léphetünk kapcsolatba ezekkel az országokkal, melyek geográfiailag hozzánk oly közel, ám egyébként oly távol vannak.” Idézi: Die Furche (Spezial), Nr. 23/5. Juni 2003.

¹⁴ „Feltételezem, hogy a magyar hatóságok azért engedtek be, mert úgy gondolták, arra akarom rábeszélni Mindszentyt, hagyja el az országot. Erről azonban szó sem volt.” Lukács: *A Vigilia beszélgetése Franz König bécsi bíborossal*, 850. König bíborosról 1960-ban az Állambiztonsági Szolgálat a következőket jelentette: „...A Vatikán egyik legbizalmasabb és irányító személye Ausztriában Dellapiane pápai nuncius, akit igen egyoldalú, szélsőséges, társadalmi rendünkkel szemben rendkívül ellenséges embernek jellemeznék. [...] A másik irányító személy Dr. Francesco König osztrák érsek, aki sokkal higgadtabb és megértőbb magatartást tanúsít államunkkal szemben.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/1. „Canale”. 1960. február 4. Jelentés a magyar papi emigrációról és a MNK ellen folytatott ellenséges tevékenységről. A Mindszenty-kérdésről pedig ugyanebben a gyűjteményben a következő helyzetlemzés olvasható: „Mindszenty ügyéről dr. Zágón József és Mester István úgy nyilatkozott, hogy a Vatikán nem akarja őt kiszóktetni, vagy hasonló módon eltávolítani Magyarországról, ami bíborosi rangjára nézve sértő lenne, hanem látszólagos elégtételt kívánnak elérni számára.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”. 1964. január 26. Adta: Győri Péter. A Vatikán általános fölfogása VI. Pál pápa működése óta.

¹⁵ Vö.: Lukács: *A Vigilia beszélgetése Franz König bécsi bíborossal*, 851.; Balogh Margit: *Mindszenty József*. Budapest, 2002. A tervezett útról Ausztria Szentszéki nagykövete 1963. március 6-án a következőket jelentette: „Mint Ön is tudja, König bíboros a Magyar Püspöki Konferencia elnökének, Hamvas Endrének meghívására a közeljövőben Magyarországra szándékozik utazni, melyhez már meg is kapta a magyar hatóságoktól a beutazási engedélyt. Az utazással kapcsolatban megjegyzem, hogy az a Szentszék teljes egyetértésével történik. A Vatikáni Államtitkárságon remélik, hogy az osztrák bíborosnak Budapesten lehetősége lesz az amerikai követséget is felkeresni és ott Mindszenty bíborossal beszélni. Nem titok, és már a nemzetközi sajtóban is visszhangra talált, hogy a Szentszék szeretne mielőbb megoldást találni a Mindszenty ügyben. Ugyanakkor a Vatikánban hangsúlyozzák, hogy ebben a kérdésben semmi sem történhet a magyar primás teljes egyetértése nélkül. [...] Itt azzal is tisztában vannak, hogy a magyar főpásztor nem lesz könnyű megnyerni a Vatikán terveinek. König bíboros útja azért is különös jelentőséggel bír a Szentszék további magyarországi politikája szempontjából, mert a Vatikán nagy várakozással tekint a bécsi érsek véleményére arra vonatkozóan, hogy a magyar katolikusok, akik Mindszenty bíboros Magyarországon való maradásában az egyház kommunizmus elleni harcának szimbólumát látják, nem értelmeznék-e primásuk Rómába való rendelését az egyház kapitulációjaként.” A Szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. március 6-án, Zl. 8-Pol/63. „Zur Reise Kardinal Königs nach Ungarn”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

¹⁶ Mindszenty 1956. november 4-én az amerikai követségen kapott menedéket, ahol 1971-ig maradt. Vö.: Mindszenty József: *Napi jegyzetek, Budapest, Amerikai Követség 1956–1971*. Vaduz, 1979.;

a pápa tőlem?” „Semmi különöset – volt a válasz –, áldását küldi Önnek általam, és megbíztam, adjam át meghívását a zsinatra. Nagyon boldoggá tenné, ha módjában állna ezt a meghívást elfogadni.”¹⁸

A Szentszéknél megoszlott a vélemény arról, mely püspökök képviseljék a kommunista országokat a II. Vatikáni Zsinaton.¹⁹ XXIII. János pápa számára komoly dilemmát jelentett, hogy Mindszenty bíborost egyáltalán meghívja-e Rómába.²⁰ Ebben az esetben ugyanis számolni kellett volna azzal, hogy nagy valószínűséggel többé nem térhet vissza Magyarországra. Ennek veszélye természetesen a szatellitállamok valamennyi képviselőjét fenyegette.²¹

Ólmosi Zoltán (vál. és bev.): *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségen*. Budapest, 1991. Lásd még a *Rheinischer Merkur* kommentárját 1963-ban: „...Miután az orosz csapatok leverték a forradalmat, Mindszentynek az Amerikai Követségen kellett menedéket kérni. Azóta az épületben két helyiség áll a rendelkezésére, ahol a külvilágtól teljesen elszigetelten él. A követséget a Titkosrendőrség őrzi, két autó állandó készenlétben áll, az egyik folyamatosan indulásra készen. A szomszéd épület ablakaiból is szemmel tartják a követséget, külön engedély nélkül még az utcába sem léphet senki...” Roegele, Otto B.: *Der Fall Mindszenty: Die Ost-Kontakte des Vatikan und die Kirche des Schweigens*. Rheinischer Merkur, Pfingsten 1963, Nr. 22. 4. Open Society Archives (a továbbiakban: HU OSA) 300-40-5, Box 125.

¹⁷ „König bíboros útját az utolsó pillanatig titokban tartották. Még az indulása előtti napon is arról tájékoztatott a Bécsi Érsekség szóvivője, hogy a bíboros előreláthatóan csak májusban utazik Budapestre. Ennek ellenére csütörtökön mégis átlépte a határt Nickelsdorfnál a budapesti osztrák követség limuzinjával, két diplomata kíséretében. Budapestre érve König bíboros azonnal az Amerikai Követségre ment, ahol négyszemközt beszélgetett Mindszenty bíborossal. Négy órával később távozott, anélkül, hogy a várakozó újságíróknak bármilyen információval szolgált volna, és az Osztrák Követségre ment. Az Amerikai Követség szóvivője sem volt hajlandó semmilyen felvilágosítást adni a két bíboros közötti beszélgetésről.” *Kardinal König bei Mindszenty*. Süddeutsche Zeitung, 19. April, 1963. HU OSA 300-40-5, Box 125.

¹⁸ Lukács: *A Vigília beszélgetése Franz König bécsi bíborossal*, 852.

¹⁹ Amint a vatikáni osztrák nagykövet, Johannes Coreth arról beszámolt, a Szentszék közvetítők útján mind a szovjet kormánynál, mind a szatellitállamok kormányainál lépéseket tett annak érdekében, hogy ezen országok katolikus püspökei, amennyiben még hivatalban vannak, a Zsinaton részt vehessenek. A Vatikánban, a legutolsó információkra alapozva, még nem adták fel teljesen a reményt, hogy néhány püspöknek talán még a Szovjetunióból is, illetve Csehszlovákiából, Bulgáriából és mindenekelelt Magyarországról lehetővé teszik, hogy Rómába menjenek. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. szeptember 13-án, Zl. 34-Pol/62. „*Die Bischöfe hinter dem Eisernen Vorhang; vatikanische Hoffnungen auf eine Konzilsbeteiligung*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. A II. Vatikáni Zsinat korabeli megítéléséről figyelemreméltó gondolatokat fogalmaz meg: András Imre: *A Zsinat budapesti szemmel*. Távolatok, 12. évf. (2002) 3. sz. 366–374.

²⁰ Joseph Kripp 1960-ban ehhez kapcsolódóan a következő megjegyzést tette: „A Pápai Államtitkárságon felhívták a figyelmemet arra, mennyire jellemző a Szentatyára a magyar delegált kiválasztása: nem Mindszenty hercegprímást nevezte meg – aki jelenleg a magyar egyházi hierarchia élén áll, és ezért őt kellett volna jelölni, annál is inkább, mert ezzel komoly gesztust gyakorolhattak volna a mozgásszabadságában korlátozott bíboros felé, aki természetesen úgyszemint tudott volna személyesen részt venni a Zsinat munkájában –, hanem a kalocsai érseket, akiről remélik, hogy valóban jelen lehet Rómában...” Joseph Kripp dr. Bruno Kreiskynek 1960. június 21-én, Zl. 39-Pol/60: „*Weitere organisatorische Massnahmen zur Vorbereitung des ökumenischen Konzils*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

²¹ Amint azt Johannes Coreth jelentésében kiemelte, a Szentszék ez azért aggasztja komolyan, mert ha ez bekövetkezne, katasztrofális következményekkel járna a vasfüggöny mögötti egyházi hierarchia még fennálló maradványaira nézve. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. szeptember 13-án, Zl. 34-Pol/62., „*Die Bischöfe hinter dem Eisernen Vorhang; vatikanische Hoffnungen auf eine Konzilsbeteiligung*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Érdekes ebben az összefüggésben Corethnek egy másik megjegyzése is, mely szerint a keleti blokk országaiból érkezett püspökök magatartásán érezhető, hogy hazájukba való visszatérésüket nem akarják kockáztatni. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. október 22-én, Zl. 35-Pol/62. „*Teilnahme katholischer*

König emlékei szerint első találkozásukkor a hercegprímással mintegy négy órát töltöttek együtt,²² Mindszenty teljes hangerőre vette a rádiót a beszélgetés alatt – érthető okokból. Finoman már ekkor puhatolózott König Mindszentynél, hogy nem döntene-e mégis úgy, hogy önként feladja „száműzetését” és elhagyja a hazáját, megkönnyítve ezzel saját egyháza helyzetét is. Mindszenty azonban erről hallani sem akart, hangsúlyozta, hogy nem kér kegyelmet, ha egyszer elhagyja Magyarországot, csak primásként teszi.²³ A magyar bíboros ugyanis nem felejtette el, milyen sorsra jutott az ukrán érsek, Jozsip Sziplij, aki 1963-ban elhagyta hazáját, Rómába ment, s ezzel hallgatásra ítéltetett.

A budapesti találkozóról a sajtó is beszámolt: „König, bécsi bíboros érsek ma Budapestre utazott, ahol rögtön az Amerikai Követségre ment, hogy többórás beszélgetést folytasson az ott száműzetésben élő Mindszenty bíborossal. A bécsi érsek azzal a céllal érkezett Budapestre, hogy ismertesse a primással a Vatikánnak az egyház és állam közötti viszony javítására vonatkozó szándékait, és ebben kikérje Mindszenty véleményét. [...] Nagyon fontos ugyanakkor, hogy a hercegprímásra nem szabad nyomást gyakorolni, hanem – tekintettel arra, hogy Mindszenty helyzete ma az első és legfontosabb akadálya a kapcsolatok normalizálásának – valamennyi közeledési kísérletet a bíboros szerepének tisztázásával kell kezdeni.”²⁴

Wirdenträger aus den östlichen Satellitenstaaten am Konzil. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Vatikán 1962.

²² König budapesti missziójáról Ausztria szentszéki nagykövete a következőket jelentette: „Az illetékes vatikáni körök König bíboros budapesti látogatásáról nem adtak közre semmilyen nyilatkozatot. [...] Értésülesem szerint a Szentszéki Államtitkárságra ugyan érkezett néhány jelentés a Bécsi Nunciatúráról, de úgy tűnik, XXIII. János pápa König bíboros személyes beszámolójára vár.” A Szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. április 24-én, Zl. 17-Pol/63. *„Die Mission Kardinal Königs in Budapest”*. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

²³ Vö.: „A római sajtó egy része Cicognani bíboros államtitkár Egyesült Államokbeli látogatásával összefüggésben azon feltételezésének adott hangot, hogy nevezett Kennedy elnökkel, illetve Rusk külügyminiszterrel folytatott tárgyalásai során szóba került Mindszenty bíboros esetleges szabadon bocsátása is amerikai követségi asyiliumából. Arról is hallani lehet továbbá, hogy magyar részről mind a Vatikánhoz, mind az Egyesült Államokhoz érkeztek jelzések arra vonatkozóan, hogy a magyar kormány a bíboros száműzetésének befejezésével, illetve azt követő kiutazásával szemben nem támasztana nehézségeket. Ma Monsignore Dell’Acqua közbenjárására a Pápai Államtitkárság utánajártam, hogy ezek a hírek megfelelnek-e a valóságnak. Monsignore Dell’Acqua arról tájékoztatót, hogy a sajtóban megjelenő hírek csupán spekulációk. A magyar kormány, úgy tűnik, valóban mérlegeli a kérdést; a bíboros államtitkár ugyanakkor Amerikában nem említette ezt a témát, mivel a Vatikán megítélése szerint kizárólag Mindszenty bíborosra kell hagyni a döntést, hogy elhagyja-e Magyarországot vagy sem. Következésképpen sem a Kúriának, sem az Egyesült Államoknak nem szabad befolyásolni a magyar primást döntésében.” A vatikáni osztrák nagykövet, Johannes Coreth jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1961. december 7-én, Zl. 59-Pol/61. *„Freilassung Kardinal Mindszenty’s?”* ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Pol. Berichte Rom-Vatikán 1961.

²⁴ *Die Mission Kardinal Königs bei Mindszenty*. Neue Zürcher Zeitung, 18. April 1963. HU OSA 300-40-5, Box 125.; „Mint ahogy König bíboros ehhez megjegyezte: [...] ő nem hiszi, hogy a Mindszenty kérdésben »gyors megoldásban« lehet reménykedni. Mindenesetre a magyar primás még Budapesten tartózkodik. Az egész most már a Vatikán és a magyar kormány ügye.” *Fall Mindszenty ungelöst*. Süddeutsche Zeitung, 18. Mai 1963. HU OSA 300-40-5, Box 125; vö.: „Vatikáni körök pénteken »szinte biztosra« vették, hogy Mindszenty elhagyja Magyarországot. Ugyanakkor a Szentszék nem adott ki hivatalos állásfoglalást a König és Mindszenty bíboros közötti találkozóval kapcsolatban. A Vatikánban hangsúlyozták, hogy mind Magyarország, mind a Szentszék üdvözlőné, ha Mindszenty elhagyná Magyarországot. Vatikáni körök ugyanakkor nyomatékosan felhívták a figyelmet arra, hogy nem várható »azonnali eredmény« a kérdésben. Akár hetekig, sőt hónapokig is eltartható, mire Mindszenty elhagyja Magyarországot.” *Schweigen um Kardinal Königs Reise – Neuer Besuch in Ungarn erwartet/Keine Mitteilungen über das Gespräch mit Mindszenty*. Süddeutsche Zeitung, 20. April 1963. HU OSA 300-40-5, Box 125.

Néhány nappal König bíboros budapesti útját követően – 1963. április 22-én – a budapesti Osztrák Követség a következő jelentést küldte Bécsbe, melyben az aktuális helyzetet is elemezték a Mindszenty kontra magyar kormány kérdésben: „Dr. Franz König bécsi bíboros útját, melyre valószínűleg a Szentatya megbízásából, de legalábbis jóváhagyásával került sor, az egész világon nagy érdeklődés kíséri. Ennek az érdeklődésnek persze az egyes érintettek, illetve megfigyelők részéről más-más oka van. Ebben a jelentésemben ugyanakkor a fontosabbak közül csak néhányat említek. Mindenekelőtt a részvétet, amellyel a Magyar Katolikus Egyház primásának, akit az évszázad kirakatpere következtében évekre bebörtönöztek, míg az 1956-os forradalmárok ki nem szabadították, hogy azután néhány nappal később arra kényszerüljön, hogy az Amerikai Követségen kérjen menedéket, meghurcoltatásai miatt adóznak. A diktatúrával szembeni ellenállása és a vele szembeni jogtalanságok, illetve szenvedései miatt Mindszenty sokak – és nemcsak a katolikusok – szemében a vasfüggöny mögötti szenvedő, küzdő egyház megtettesítőjévé és a magyarországi népi demokratikus rendszer visszaélései áldozatának szimbólumává vált. Ez utóbbi kérdés különösen foglalkoztatja a világ közvéleményét, hogy tudniillik a jelenleg inkább »elnéző«, »kegyes« magyar kormány ígéretei, hogy a nemzeti egység megvalósítása érdekében senkit nem üldöznek politikai meggyőződése miatt, és mindenkinek, aki lojálisnak vallja magát a népi demokratikus állammal szemben, hasonló jogokat biztosít, valóban komolyak-e. Természetesen mindazok számára, akik e kérdést felteszik, megkönnyítené a pozitív választ, ha a magyar kormány is komoly lépéseket tenne a Mindszenty-ügy igazságos és nagyvonalú megoldása érdekében. A szkeptikusok számára ezért a Mindszenty-ügy további alakulása úgymond annak próbája is, hogy a magyar népi demokratikus rendszer valóban szavahihehető-e, ami persze hiteltét is meghatározza a nemzetközi politikában. Mindezek ismeretében azt lehetett volna feltételezni, hogy mindennek a jelentőségét a magyar kormány is érzékeli, és a kérdést ennek megfelelően kezeli. Meglepő módon azonban itt még az április 4-ei általános amnesztia lehetőségét is elszalasztották, pedig ez remek alkalom lett volna, hogy végre kegyelmet adjanak a kegyetlen, ún. személyi kultusz leghíresebb áldozatának. Ha kormányképviselőkkel erről a teljesen felfoghatatlan jogi tévedésről beszélnek, válaszként azt lehet hallani, hogy Mindszentyt mint a nép ellenségét jogosan ítélték el, és ezt a büntetését esetleg egyéni kegyelemmel, amelyért neki kellene folyamodni, lehetne elengedni. Mindezek ellenére mindenki számára, aki a sorok között olvasni tud, világos, hogy a magyar kormány különösen érdekelt a Mindszenty-ügy megoldásában, éspedig mind bel-, mind külpolitikai okokból. A probléma ebből adódóan úgy fogalmazódik meg számukra, hogy mérlegeljék, mennyit nyernek a Mindszenty-ügy megoldásával, illetve mennyit hajlandók erre esetleg áldozni. [...] Ugyanakkor a Mindszenty-ügy kapcsán is világossá válik, hogy mennyire komolyak a magyar kommunista rezsim szándékai, hogy a két világnézet közötti áthidalhatatlan ideológiai ellentéteket a jövőben ne brutális erőszakkal, hanem toleranciával, »szellemi hadviseléssel« próbálják áthidalni, de leginkábbis megadják az egyháznak azt a szabadságot, mely küldetéséhez szükségeltetik. Feltehetően Mindszenty bíboros követelése között is hasonló célkitűzések szerepelnek. Jelen pillanatban ezt csak sejteni lehet, mivel az érintettek a legszigorúbb diszkrécióval kezelik a kérdést. Várható azonban, hogy hamarosan kiderül, hogy a Mindszenty-dráma folytatódik-e, vagy a vasfüggönyön túli országok és egyházaik számára mégis van remény nagyobb szabadságra és toleranciára.”²⁵

²⁵ ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Österreichische Gesandtschaft, Budapest, dr. Simon Koller jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. április 22-én, Zl. 16-Pol/63.: „Weltweites Interesse für Kardinal Mindszenty und die Lösung seines Problems”.

A bécsi bíboros első budapesti útja fordulópontot jelentett a Vatikán addigi magyarországi politikájában, a Szentszék ily módon első alkalommal „közvetlen kapcsolatot” keresett a magyar primással.²⁶

A Magyar Népköztársaság és a Szentszék közötti úgynevezett részleges megállapodás

1963 és 1971 között König bíboros évente legalább egyszer utazott Budapestre – kivéve 1964-et, amiben szerepe lehetett a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között ez év szeptember 15-én megkötött úgynevezett részleges megállapodásnak.²⁷ „Részlegessége” ellenére fordulópontot jelentett a megegyezés, Moszkva ugyanis 1945 után először járult hozzá, hogy egy érdekszférájába tartozó állam kormánya a Vatikánnal közvetlenül megállapodást kössön, s a Vatikán is először fogadott el tárgyalópartnerül kommunista kormányt.²⁸ A másfél évig elhúzódó tárgyalások eredményeként a Szentszék és a Magyar Népköztársaság megbízottai lényegében egy okmányt (*atto*) és egy ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvet (*protocollo*) írtak alá; ez utóbbi a tárgyalások során szóba került összes kérdést tartalmazta, azokat is, amelyekben nem jutottak megegyezésre. A magyar főpapok kinevezése ezután a magyar kormány és a Szentszék közvetlen megbeszélése alapján történt, ez volt az „*agreement*” talán legfontosabb pontja. A korábbi tárgyalások eredményeként a jegyzékben meghatározott módon 1964. szeptember 15-én Hamvas Endre szegedi püspököt kinevezték kalocsai érsekké,²⁹ és vele együtt kinevezték öt címzetes püspököt, közülük négyet apostoli kormányzóvá. Mint ahogyan a Vatikán képviselője, Agostino Casaroli hangsúlyozta: az aláírt dokumentum nem nevezhető *modus vivendinek*, sem egy klasszikus értelemben vett szerződésnek, sokkal inkább egy megállapodásnak, melyet a nemzetközi terminológiában az „*agreement*” kifejezéssel illettek,³⁰ s mely jónéhány úgynevezett gyakorlati kérdés megoldását eredményezte, anélkül azonban, hogy a vonatkozó jogi problémákat is orvosolta volna. A megegyezés valóban nem oldott meg olyan sürgető kérdéseket, mint Mindszenty József helyzete, a szerzetesrendek visszaállításának lehetősége, a hitoktatás szabadsága

²⁶ „A magyar kormány, úgy tűnik, azon a véleményen van, hogy az első lépést a tárgyalások megkezdéséhez a Vatikánnak kell megtenni, melynek során Róma jelét adja hajlandóságának, hogy megegyezik a kommunista hatalommal. König bíboros látogatása ebben az összefüggésben a terület előzetes feltérképezéseként értelmezendő.” *Die Mission Kardinal Königs bei Mindszenty*. Neue Zürcher Zeitung, 18. April 1963.

²⁷ A megállapodásról lásd Johannes Coreth következő jelentéseit: Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. szeptember 11-én, Zl. 29-Pol/64. „*Der Stand der Gespräche zwischen dem Heiligen Stuhl und Ungarn*”; Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. november 14-én, Zl. 36-Pol/64. „*Das Abkommen des Heiligen Stuhles mit Ungarn; Exposé des ungarischen Exil-Klerus*”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1964.; illetve Szabó Csaba: *Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években*. In: Rainer M. János (szerk.): „Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. Budapest, 2004. 63–99.

²⁸ Vö.: Balogh Margit: „*Szabadság*” – állami ellenőrzéssel. *Egyházpolitika, 1957–77*. História, 18. évf. (1996) 9–10. sz. 42–44.

²⁹ Dr. Simon Koller 1963 márciusában Hamvasról is tájékoztatta Bécsben jelentésében, melyben kiemelte, hogy Hamvas nyíltan szembenáll Mindszenty nézeteivel, és azon fáradozik, hogy a Mindszenty-kérdés mielőbb megoldódjon, és ezáltal lehetővé váljon az állam és egyház közötti kapcsolat javulása. Dr. Simon Koller dr. Bruno Kreiskynek 1963. március 22-én, Zl. 11-Pol/63. „*Die katholische Kirche im volksdemokratischen Staat; Bemühungen um ein besseres Verhältnis in Ungarn*”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Ungarn 1963

³⁰ Agostino Casaroli az aláírt dokumentumot előszeretettel minősítette „*intesa practica*”-nak, azaz gyakorlati megegyezésnek.

vagy a békepapok ténykedése.³¹ A szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth a megállapodás jelentőségét a következőkben látta: „Magyarország példája változásokat eredményezhet a többi szatellitállam egyházának státuszában is. A kommunista országokkal szembeni »Roncalli vonal«,³² amelyet VI. Pál pápa, ha kevésbé »viharos« is,³³ de annál nagyobb szakértelemmel folytat, ezzel első komoly igazolásra talált.”³⁴ Agostino Casaroli pedig az *Osservatore Romano* 1964. szeptember 19-i számában következőképpen kommentálta az aláírt megállapodást: „A megegyezés valójában egy hosszú, átgondolt, közös megállapodáson nyugvó munkának az eredménye. A Szentszék a létrejött egyezményben elsősorban a további fejlődés alapját szeretné látni, mintsem egy egyszerű végcélt. De ugyanakkor távol áll attól, hogy ne lássa vagy ne értékelje megfelelően azokat a konkrét eredményeket, amelyekhez eljutottunk. A Magyar Népköztársaság kormánya és a Szentszék között a mai

³¹ 1965. június 14. és 21. között Rómában tanácskozott Prantner József és Miklós Imre, valamint Agostino Casaroli és Luigi Bongianino. Értékeltek a részleges megállapodás óta eltelt időt, kölcsönös szemrehányásokkal illették egymást a megállapodással ellentétes viselkedésért. Casaroli javasolta, hogy a vitás kérdések tárgyalására a Szentszék és a magyar kormány között ezentúl rendszeres, félhivatalos kapcsolatokat létesítsenek. Hat év alatt, 1965 júniusától 1971 szeptemberéig, amikor Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek elhagyta Magyarországot, tizenkét alkalommal tárgyaltak Rómában vagy Budapesten a Vatikán és a Magyar Népköztársaság megbízottai. A szentszéki osztrák nagykövet is több jelentésében utalt a két fél közötti kölcsönös elégedetlenségre az 1964-es megállapodással kapcsolatban, Johannes Coreth többek között kiemelte, hogy a magyarországi események igazolják a Rómában, illetve Nyugat-Európában élő magyar papi emigráció azon kérését, mely szerint a Vatikán túlzott illúziókat táplált a megállapodással kapcsolatban. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1965. július 21-én, Zl. 17-Pol/65. „*Die Verurteilung ungarischer Geistlicher*”; ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Pol. Berichte Rom-Vatikan 1965., illetve Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1966. január 18-án, Zl. 2-Pol/66. „*Grundbericht betreffend den Heiligen Stuhl*”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1966. Coreth 1965. május 31-én Bécsbe küldött jelentésében utalt Mindszenty helyzetére is, s arra az ekkor általános véleményre, hogy a hercegprímás a közeljövőben biztosan nem hagyja el a budapesti Amerikai Követséget. Kiemelte továbbá, hogy a Vatikán nem akar nyomást gyakorolni Mindszentyre. Az 1964-es megállapodással kapcsolatban megjegyezte, hogy a Szentszék tudatában van annak, hogy nem minden esetben sikerült a legmegfelelőbb jelölteket kinevezni az egyházmegyék élére. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1965. május 31-én, Zl. 13-Pol/65. „*Der Vatikan und die Ostblockstaaten*”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1965.

³² Angelo Giuseppe Roncalli XXIII. János pápa polgári neve. A megjegyzés a személyéhez köthető „új kurzusra” utal.

³³ Vö. ezzel az Állambiztonsági Szolgálat jelentéseit: „Általános benyomásom az volt a Vatikánban lévő ismerőseimtől szerzett tájékozódás alapján, hogy nagy gondot okozott János pápa irányvonala, melyet utóda mérsékeltebb formában akar megvalósítani. [...] Úgy tapasztalták, hogy XXIII. János túlságosan messze ment egyes kérdésekben, mint például a szovjet kormányfővel való tárgyalásai, Adzsubej fogadása és a béke vonalon is. [...] Azzal számolnak a Vatikánban, hogy a püspökök nagy többsége János pápa irányvonalát követi, és Pál pápára befolyással vannak, lényegében tehát az előző pápa irányvonalától eltérni nem nagyon van módjában.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”, Osztály: III/III-1/a. 1964. január 26. Adta: Győri Péter, tárgy: A Vatikán általános fölfogása VI. Pál pápa működése óta. „A magyar kormány és a Vatikán között folyó tárgyalásokról: az eredményeket illetően nem szabad pesszimistának lenni, bár XXIII. János optimizmusa ma már illuzórikus.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”, BM III/I. Csoportfőnökség. Hírek a zsinati magyar delegációról. Tájékoztató jelentés, Budapest, 1963. szeptember 28.

³⁴ Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. szeptember 16-án, Zl. 31-Pol/64. „*Das Abkommen zwischen dem Heiligen Stuhl und Ungarn*”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1964.; vö. ezzel a magyar külügyminiszter, Péter János kijelentéseit a Die Presse 1964. október 28-i vezércikkében: „Habár az aláírt megállapodás csupán egyházi kérdésekről rendelkezik, mégis látni kell annak politikai aspektusait is. Különös jelentőséggel ruházta fel ugyanis az a tény, hogy ez az első megegyezés a Vatikán és egy szocialista állam között, és feltételezhető, hogy a magyar példa követőkre talál a keleti blokk többi országában is.” Bécs, 1964. november 3. Zl. 80.055-6(POL)64, titkos, „*Offizieller Besuch des Herrn Bundesministers für Auswärtige Angelegenheiten in Ungarn*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

napon vállalt kötelezettségek betű szerinti és eszmeileg hűség teljesítésétől függ majd annak tényleges lehetősége, hogy a megkezdett munka a jövőben eredményesen folytatódjék...”³⁵

Agostino Casaroli és a Vatikán keleti politikája

Az 1964-es részleges megállapodás a vatikáni békestratégia részeként és a XXIII. János pápa által meghirdetett új kurzus jeleként értékelendő. A Szentszék azon törekvéseiben, hogy kapcsolatait a kommunista államokkal elfogadható keretek között normalizálja, a bécsi bíboros-érsek, Franz König mint a Vatikán közvetítője központi szerepet kapott. A szatellit-államokba tett útjai tehát idővel hivatalossá váltak – így König folyamatosan tájékoztatta a Szentszékét a Mindszenty-ügy aktualitásairól is.

A bécsi bíboros Mindszenty-nél tett látogatásaival „stílust teremtett”, mely állandó maradt Kelet-Közép-Európa valamennyi kommunista országában tett útjai során: a bécsi bíboros saját kezdeményezésére, külön megbízás nélkül utazott,³⁶ hivatalosan tehát nem a Vatikán nevében tárgyalt, de nyilvánvalóan annak jóváhagyásával.³⁷ Mint ahogy a *Kurier* ezt kommentálta: „...König bíboros XXIII. János pontifikátusa alatt tárgyalt Mindszentyvel, és a pápa több alkalommal bízta meg – esetenként kényes – kelet-európai missziókkal.”³⁸ Vitathatatlan tehát a szerepe abban, hogy felkeltette a Szentszék érdeklődését a térség iránt. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy König látogatásait egyre gyakrabban követték

³⁵ *Österreichische Botschaft beim Heiligen Stuhl*, Zl. 1315-A/64, *Osservatore Romano* 19. 9. 1964, *Nach der Unterzeichnung des Dokumentes in Budapest. Eine Erklärung Msgr. Casarolis*. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1964

³⁶ König egy interjúban erről a következőket mondta: „Kelet-európai útjaimat én nem olyan szenzációként élem meg, mint ahogyan azt a sajtó kommentálja. Bécs érsekeként mindig feladatomban éreztem, hogy a szomszédos országok püspökeivel – függetlenül attól, mely határok választanak el bennünket – kapcsolatot tartsak. De minden alkalommal hangsúlyoztam, hogy semmilyen speciális megbízást nem teljesítek, és nem feladatom, hogy tárgyalásokat folytassak”. HU OSA 300-40-5, Box 125: Vienna, 7. Oktober 1966. RFE (Radio Free Europe) Special: König Interview in Analyse, x/13/9 – e/w

³⁷ „Mindezt bizonyítja, hogy König bíboros budapesti útjáról részletesen beszámolt az ausztriai pápai nunciusnak, Opilio Rossinak. [...] Úgy tűnik, a Vatikán egyre gyakrabban bízta meg König bíborost diplomáciai misszióik teljesítésével a keleti blokk országaiban. Bécsben most is hallani lehet két tervezett útról Lengyelországba és Csehszlovákiába.” *Schweigen um Kardinal Königs Reise*. *Süddeutsche Zeitung*, 20. April 1963., HU OSA 300-40-5, Box 125; vö. ezzel a *Die Presse* 1963. március 11-én megjelent cikkét: „König bíboros szombat reggel – még elutazása előtt – közölte: a Szentatyát tájékoztatta magyarországi útjáról, de senki nem kérte tőle, hogy Mindszentyvel tárgyaljon. [...] Mint ahogy a *Corriere della Sera* is hangsúlyozta, König bíboros missziójának célja e visszafogott nyilatkozat ellenére is egyértelmű.” Hans Bauer: *Mindszenty nicht mehr in Budapest? Der Primas von Ungarn soll die US-Gesandtschaft verlassen haben. (Tel.-Bericht)*. *Die Presse*, 11. März 1963.; ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., 1963; Zahl: 23891-6/63. „Kardinal Mindszenty; angebliches Verlassen der US-Gesandtschaft in Budapest”.

³⁸ *Vatikanstadt/Belgrad: Paul VI. packt den Fall Mindszenty an. (Wiens Kardinal und ungarischer Bischof empfangen)* *Kurier*, 4. 7. 1963., vö.: „The Archbishop became active as a key figure in contacts between the Vatican and the churches and regimes in Eastern Europa...”. Vienna. 8. 7. 1963: *König has no plans for H. Trip now*. RFE Special by Telex, HU OSA 300-40-5, Box 125. König kelet-európai missziói VI. Pál pontifikátusa alatt is folytatódtak. A Szentatya a bécsi érseket Johannes Corethel folytatott beszélgetései során is méltatta, például 1966 májusában, mikor utalt König legutóbbi budapesti útjára, mely azonban ismét nem hozott számottevő eredményt. Az osztrák nagykövet ezen jelentésében is megemlítették König kiváló kapcsolatát a Római Kúriával. Johannes Coreth dr. Lujo Toncic-Sorinj külügyminiszternek 1966. május 3-án, Zl. 13-Pol/66. „Abschiedsaudienz beim Heiligen Vater; österreichisch-vatikanische Beziehungen”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

magas rangú vatikáni diplomaták látogatásai is. Agostino Casaroli bíboros,³⁹ 1979-től szentszéki államtitkár⁴⁰ többek között Magyarországra is több alkalommal ellátogatott, és meghatározó szerepe volt a Vatikán hivatalos keleti politikájának kidolgozásában. Feltűnő, hogy első alkalommal rögtön Königet követően érkezett Magyarországra. 1963. május 7-én tárgyalt Budapesten illetékes állami vezetőkkel.⁴¹ Gustav Ortner május 24-i jelentésében említést tett azokról az állam és egyház viszonyát terhelő nehézségekről is, melyek a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti 1964-es tárgyalások során is központi szerepet kaptak: „Habár a Vatikánban Msgr. Agostino Casaroli magyarországi látogatásával kapcsolatban teljes titoktartás tapasztalható, mégis jól informált körök kijelentésére alapozva szinte biztosra vehető, hogy a Szentszék fáradozásai, hogy Mindszenty bíboros Rómába rendelésével Magyarországgal létrejöhet a »modus vivendi«, zsákutcába kerültek. Mint ahogy erről a közelmúltban a szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth is beszámolt, úgy tűnik, hogy a magyar prímás esetleg hajlandó lenne meghatározott feltételek mellett Magyarország elhagyására. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy Msgr. Casaroli feltételeivel, hogy a Vatikán garanciát kér arra, hogy a megüresedett püspöki posztokat a számára elfogadható jelöltekkel töltsék be, illetve biztosítsák a »mérsékelt« rendek zavartalan működését, a magyar kormánynál a legnagyobb ellenállásba ütközik. Ebben az összefüggésben figyelemreméltó, hogy a magyar kormány a néhány hete szabadon bocsátott öt püspöktől (Badalik veszprémi püspök, Pétery váci püspök, Endrey püspök, Kalocsa Apostoli adminisztrátora, valamint Szabó esztergomi segédpüspök) megtagadta a hozzájárulást, hogy visszatérjenek egyházmegyéjükbe; nevezett egyházi méltóságok megbízható hírek szerint még mindig rendőri felügyelet alatt állnak. Ezek a tények is hozzájárulnak ahhoz, hogy a réviddel elelőlt még egyházi körökben is érzékelhető optimizmus a Mindszenty-problémával kapcsolatban most jelentős mértékben csökkent.”⁴²

Casaroli következő, 1964. áprilisi budapesti útja sem járt eredménnyel – szeptemberben írták alá a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti részleges megállapodást –, mivel Mindszenty kitarított azon álláspontja mellett, hogy az Amerikai Követségen való tartózkodása csak akkor nyer értelmet, ha a magyar kormány további engedményeket tesz a katolikus egyház irányában. Mint ahogy azonban Mindszenty is megállapította, „ilyen gesztusokról Budapest pillanatnyilag hallani sem akar”. Johannes Coreth 1964. áprilisi jelentésében ugyanakkor a probléma megoldását összefüggésbe hozta az amerikai belpolitikával is, miközben felhívta a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államok arra törekszik, hogy az elnökválasztás előtt rendezze a kérdést. És miután a Vatikán ennek a kívánságnak lehetőségei szerint igyekszik eleget tenni, Msgr. Casarolit ismét Budapestre küldte – jóllehet külö-

³⁹ Agostino Casaroli bíborosról és a keleti politikáról lásd: Casaroli, Agostino: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*. Budapest, 2001. Vatikáni körökben Casarolit „trouble-shooter”-ként is emlegették. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek, 1966. január 24-én, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte P-R. 1966. Zl. 4-Pol/66. „Vatikanische Reaktionen auf das Ausreiseverbot für den polnischen Primas”.

⁴⁰ Casaroli bíborost II. János Pál nevezte ki államtitkárrá, mintegy jelezve ezzel: a keleti politika folytatódik a lengyel pápa pontifikátusa alatt is. Vö.: András: *A „keleti politika” újra kezdődik?* 131.

⁴¹ Amint König bíboros hangsúlyozta: „...tudatosan külön utaztunk, tudatosan nem kooperálva, hogy a legkisebb gyanú se merülhessen fel.” Die Furche (Spezial), Nr. 23/5. Juni 2003.

⁴² ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1963; Gustav Ortner jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. május 24-én, Zl. 19-Pol/63. „Zum Fall Mindszenty”; vö.: „Néhány nappal ezelőtt a római sajtó tele volt jelentésekkel egy bizonyos titokzatos ismeretlenről papi reverendában, aki az osztrák légitársaság egy gépével landolt Fiumicinóban, és akit rendőri kordon védett a várakozó újságíróktól. Többen – elhamarkodottan – azt feltételezték, hogy a szabadon bocsátott magyar prímás érkezett Olaszországba. Valójában azonban a Kúria hivatalnokát, Msgr. Casarolit láthatták. Ő is tárgyalt Mindszentyvel.” Roegele: *Der Fall Mindszenty*, id. mű.

növebb remények nélkül –, hogy az Egyesült Államok felé ezzel is demonstrálja együttműködési szándékát, ismételten emlékeztetve azonban az amerikaiakat, hogy „a Mindszenty-probléma rendkívül összetett, melyre nagyon nehéz lesz megoldást találni”.⁴³

A hercegprímásnak nagy csalódást okozott, hogy a Szentszék magas szintű hivatalos tárgyalásokba kívánt bocsátkozni a Magyar Népköztársaság képviselőivel, anélkül, hogy a magyar egyház valós helyzetéről kellőképpen tájékozott lenne.⁴⁴ 1971 tavaszán egy tanulmánnyal – „Az Apostoli Szentszék és a magyar kommunista rendszer kapcsolatairól” – tett kísérletet arra, hogy megértesse a Szentszékkel a magyarországi helyzetet. Mindszenty úgy vélte, hogy a Casaroli-féle keleti politika elhibázott. Agostino Casaroli bíboros egyébiránt 1997. november 21-én, VI. Pál pápa születésének 100. évfordulója alkalmából a Vatikánban tartott megemlékezésében felidézte a keleti politika hátterét – a Szentszék hivatalos lapja, a *L'Osservatore Romano* közölte a beszédet.⁴⁵

A Vatikán keleti politikájának szálai visszanyúltak XII. Pius pápa és államtitkára, Giovanni Battista Montini – a későbbi VI. Pál – ellenlábasságáig. Montini még államtitkársága idején állítólag Eugenio Pacelli (XII. Pius polgári neve) háta mögött kereste Moszkvával, Sztálinnal a kapcsolatot. Montini ismert volt baloldali, francia rokonszenvéről – gyermek-kora óta francia nevelést, életszemléletet kapott. Szoros barátság fűzte Casarolihoz, aki vatikáni „külügyminisztersége” alatt teljhatalommal irányította a Szentszék külpolitikáját. Együttműködésre épülő politikájának legnagyobb sikerét éppen Magyarország jelentette. Miután ugyanis Wyszyński kardinális megtiltotta Casarolinak, hogy látogatást tegyen Varşóban az érseki palotában (fentebb utaltunk Wyszyński és a Szentszék amúgy sem túl ideális kapcsolatára), a vatikáni diplomata ettől kezdve Krakkó felé fordult, és lassan főszerepet juttatott Karol Wojtyła püspöknek, a későbbi II. János Pál pápának. Fontos itt megjegyeznünk az általunk vizsgált kapcsolatrendszer miatt, hogy König bíborosnak oroszlánrésze volt abban, hogy 1978-ban Wojtylát választották pápává – és persze az sem mellékes, hogy ugyanebben az évben König is jelölt volt a pápaságra. (1978-ban két pápaválasztás volt, miután I. János Pál augusztusi megválasztását követően hamarosan meghalt). A „Mindszenty-kérdés” kutatásakor talán figyelemreméltó mozzanat, hogy Karol Wojtyła püspök rendszeresen látogatott Krakkóból Rómába – Bécsen keresztül –, de egyetlen alkalommal sem kereste fel a Pázmáneumban a magyar hercegprímást... Mi volt ennek az oka?⁴⁶

⁴³ Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. április 8-án, Zl. 14-Pol/64: „*Der Fall Mindszenty; neuerliche Reise Msgr. Casarolis nach Budapest*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

⁴⁴ Magyarország és a Szentszék kapcsolatáról lásd: Lombardi, Lapo: *Magyarország és a Szentszék a hidegháború hajnalán*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 10. évf. (1998) 1–2. sz. 69–83.; Szabó: *Magyarország és a Vatikán*, 63–99.; Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Budapest, 1996., ebben Gergely Jenő tanulmánya: *A 20. században (1918–1995)*, 255–292.

⁴⁵ *L'Osservatore Romano*, 1997. november 24–25. N. 271. 6–8.

⁴⁶ A kérdést felveti Msgr. Mészáros Tibor is, aki Mindszenty bécsi tartózkodása idején (1971–1975) a primás titkára volt. Vö.: Mészáros Tibor: *Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései*. Sajtó alá rendezte Hetényi Varga Károly. Pécs, 1997., illetve uő.: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Sajtó alá rendezte Hetényi Varga Károly. Abaliget, 2000.

Magyarország, a Vatikán és az Amerikai Egyesült Államok kompromisszumának áldozata?

A „Mindszenty-kérdés” kutatása során elsősorban az 1956–1975 közötti periódusra figyelünk – Mindszenty 1971-ben hagyta el Magyarországot,⁴⁷ és rövid római tartózkodás után Bécsben élt 1975-ig. Kardinális kérdésként vetődik fel és kutatásainkban is központi szerepet kap, hogy miért maradt a hercegprímás oly sokáig 1956 után az amerikai követségen. Itteni jelenléte ugyanis idővel egyre kényelmetlenebb volt az amerikai kormánynak. Tulajdonképpen három hatalomnak is állandó problémát jelentett a „Mindszenty-kérdés” megoldása: a magyar⁴⁸ és az amerikai államnak,⁴⁹ valamint a Vatikánnak.⁵⁰ Az 1956-ot követő hidegháborús időben e három tényező erőterében történtek formális és informális egyeztetések, alkudozások, mérlegelések a bíboros sorsát illetően.⁵¹

⁴⁷ Szatucsek Zoltán: *Makacs öregúr vagy nemzetmentő vatesz? Diplomáciai egyeztetések Mindszenty József sorsáról 1970–1971-ben.* In: Majthényi György – Ring Orsolya (szerk.): *Közel-múlt. Húsz történet a 20. századból.* Budapest, 2002. 20–34.

⁴⁸ Kádár János egy 1971-es, az UPI-nak adott interjújában elmondta, az a tény, hogy Mindszenty bíboros a budapesti amerikai nagykövetségen tartózkodik, tulajdonképpen mind a magyar kormánynak, mind a Szentszéknek és az Egyesült Államoknak igen kellemetlen. Hangsúlyozta, hogy Magyarország kész minden, a kérdés megoldására irányuló kezdeményezést mérlegelni, mivel azonban ezt a helyzetet nem a magyar kormány idézte elő, az első lépéseket sem neki kell megtenni. HU OSA 300-40-5, Box 125, R-17-3-71/923.

⁴⁹ Vö. a következő jelentéssel: „A Pápai Államtitkárságon az a benyomás alakult ki, hogy az Egyesült Államok törekedne a Mindszenty-ügy mielőbbi megoldására, mely után szabadabbá válna az út a magyar–amerikai kapcsolatok rendezésére is. Ennek akadályát ugyanakkor Mindszenty bíboros személyében kell keresni, aki igen keményen és elszántan tiltakozik az ellen, hogy elhagyja asiliumát.” Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. február 7-én, Zl. 9-Pol/64: „*Neue Gerüchte um Kardinal Mindszenty*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

⁵⁰ Gyarmati György: *A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca.* Történelmi Szemle, 42. évf. (2000) 1–2. sz. 69–90. Az Állambiztonsági Szolgálat 1963. novemberi jelentésében erről a következők olvashatók: „Nem közömbös VI. Pál és a szocialista országok közötti kapcsolat szempontjából Kennedy elnök álláspontja sem, akit a pápa 1963. július 2-án fogadott audiencián. Kennedy a hírek szerint támogatta a Vatikán által a szocialista országokkal ezidáig folytatott politikát. [...] Ami Magyarországot illeti, úgy a júliusban és augusztusban ülésezett – jelenleg feloszlott –, különösen fontos ügyekkel foglalkozó bizottság úgy döntött, hogy javaslatot tesz Mindszenty kardinális Rómába érkezésére, ahol valamilyen fontos pozíciót kapna a Vatikáni Kúria apparátusában. [...] Egyes információk szerint VI. Pál állítólag hajlandó lenne messzemenő kompromisszumokra Mindszenty ügyében, mivel a jelenlegi szituáció hátráltatja az előirányzott tervek realizálását az egyház és a szocialista országok közötti kapcsolatok rendezésére vonatkozóan.” Kutatásunk szempontjából érdekes e jelentés König bíborosra vonatkozó megjegyzése is: „A Vatikán rendezni szeretné továbbá Berán prágai érsek kérdését is. Ez utóbbi és a cseh püspökök közötti kapcsolat rendezésére vonatkozó megbízást állítólag König érseknek kell megkapnia.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5-A. „Canale”, BM III/4. osztály. Eperjesi László r. alezredes elvtársnak a BM III/III. Csoportfőnökség vezetője: „Mellékelten megküldöm a lengyel állambiztonsági szervektől kapott „Az Ökumenikus Zsinat második ülésszakának előkészítéséről” című tájékoztató jelentést.” Budapest, 1963. november 20.

⁵¹ Erről részletesen lásd: Somorjai: *Majd' halálra ítélve*, id. mű, valamint az Állambiztonsági Szolgálat következő jelentését 1963-ból: „A pápai fogadáson dr. Hamvas Endre és dr. Brezanóczy Pál vett részt június 3-án délben – ami a vatikáni protokoll szerint előkelő időpont. [...] Ezután a pápa a magyar egyház helyzetére tért rá, és elmondta, hogy Casarolit nagyon kedvesen fogadták Magyarországon. A beszélgetés során a pápa úgy nyilatkozott, hogy ismeri és át tudja tekinteni a jelenlegi magyarországi egyházi helyzetet, és lehetségesnek tart egy modus vivendi megoldást. A pápa maga vetette fel a Mindszenty-kérdést, amit állítása szerint az előző napon Kennedy amerikai elnök fogadásán is felvetett. Szó szerint ezeket mondta: »Ez a kérdés megérett a megoldásra. Olyan megoldást kell találni, amely 1. nem sérti a magyar állam tekintélyét; 2. nem sérti a (magyar) bíboros személyét; 3. megfelel az egyház érdekeinek.«” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”, BM III. Fő-

Az Amerikai Egyesült Államok – legalábbis elvben – a magyarság és a bíboros szabadságáért szállt sikra, jóllehet Mindszenty befogadásánál többet nemigen tett. Legfőbb célja nyilvánvalóan a világháború elkerülése volt, s ennek érdekében nem akarta megbolygatni a második világháború utáni *status quot*. A Vatikán távlati célja a magyar egyház és Magyarország szabadságának kieszközlése volt, s ezért – mint fentebb említettük – a hatvanas évek elejétől a magyar állammal való kapcsolatfelvételre, a tárgyalások megkezdésére törekedett. Ennek mintegy előzményeként értékelendő, amikor 1958 októberében az USA budapesti követsége jegyzékben fordult a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumához Mindszenty Józsefnek az országból való kiengedése érdekében. Az amerikai politikára egyre inkább ráhangolódo Vatikán ugyancsak kifejezte kívánságát: Mindszenty hagyja el hazáját. Fontos mozzanata a tárgyalásoknak 1967 októbere, amikor helyreállt az USA és a Magyar Népköztársaság teljes jogú (nagyköveti szintű) diplomáciai kapcsolata. Ezt a Kádár-rezsim valóságos zsarolással érte el: kiengedik Mindszentyt a követségről, de csak akkor, ha az USA külügyminisztériuma helyreállítja a budapesti követség teljes jogú státuszát, ha ismét nagykövet teljesít szolgálatot Budapesten.

A magyar kérdés, beleértve a magyar–amerikai kapcsolatokat és a Mindszenty-ügyet is, folyamatosan napirenden szerepelt az ENSZ-ben is. Az Egyesült Nemzetek főtitkára, Sithu U Thant 1963. júliusi budapesti látogatása során Kádár Jánossal a hercegprímásról, illetve a probléma esetleges megoldásáról is tárgyalt.⁵²

E megoldásra azonban még éveket kellett várni.⁵³ A bécsi bíboros érsek 1971-ig több alkalommal tárgyalt Budapesten Mindszentyvel,⁵⁴ a sajtó König útjait idővel rutin-látogatásként kommentálta,⁵⁵ miközben szívesen spekuláltak arról, vajon véget ér-e végre a primás kálváriája.

1971. szeptember 28-án sikerült végül elérni, hogy Mindszenty elhagyja az Amerikai Nagykövetséget, és Rómába utazzon. Ebben az évben mind az amerikaiak, mind a magyar kormány sürgette, hogy VI. Pál pápa döntsön végre a kérdésben.⁵⁶

Az évek során újabb problémák is felmerültek, például a hercegprímás esetenként aggasztó egészségi állapota. Az Amerikai Nagykövetségen bekövetkező esetleges halála ugyanis bonyodalmakat okozhatott volna, többek között annak eldöntését, hogy hol temessék el. 1971. június 24-én egy vatikáni delegáció – Msgr. Giovanni Cheli és Msgr. Zágon József –

csoportfőnökség. Tárgy: VI. Pál pápa koronázásán részt vett magyar egyházi delegáció római tartózkodásáról. Jelentés, Budapest, 1963. július 12.

⁵² U Thant egy interjúból erről a következőket nyilatkozta: „*I don't think it would be in the public interest to reveal my exchange of views with Prime Minister Kádár, but I'm hopeful that this problem will be solved in due course...*” Rom, 11. Juli 1963, Reuter-Meldung, HU OSA 300-40-5, Box 125.

⁵³ A sajtóban eközben folyamatosan arról tudósítottak, hogy Mindszenty hamarosan elhagyja a nagykövetséget, és Rómába megy. A legtöbb esetben ezeket a híreket az érintett felek azonnal cáfolták.

⁵⁴ König bíborosnak budapesti útjai miatt néhány alkalommal kellemetlen reakciókkal is számolnia kellett. 1968. március 19-én például a Bécsbe akkreditált külföldi tudósítók a Sacher Hotelbe invitálták, ahol többek között Mindszentyről is kérdezték. A bécsi érsek budapesti útjaival kapcsolatban említést tett arról is, hogy a magyar emigráció a sajtóban támadta őt, mivel azt feltételezik, hogy arról akarja meggyőzni Mindszentyt, hagyja el Magyarországot. Amint König elmondta, ez nem felel meg a valóságnak, és hangot adott azon véleményének, mely szerint a Mindszenty-kérdés a magyar katolikus egyház helyzete szempontjából már nem központi jelentőségű. HU OSA 300-40-5, Box 125, IX-1445-3-68.

⁵⁵ König budapesti útjai: 1963. április; 1965. június; 1966. március; 1967. május; 1967. június; 1967. október; 1969. február; 1969. szeptember; 1970. szeptember; 1971. június.

⁵⁶ 1971. április 16-án VI. Pál fogadta Péter János külügyminisztert. Az audiencián a Mindszenty-kérdés is szóba került, habár ezt a vatikáni sajtóiroda cáfolta.

utazott Budapestre, hogy Mindszentyvel tárgyaljanak. Egy nappal korábban König bíboros próbálta felkészíteni a primást a látogatásra. VI. Pál instrukciói szerint a magyar bíborosra nem volt szabad nyomást gyakorolni, hanem arra kellett törekedni, hogy érvekkel meggyőzzék. Zágon és Cheli június 27-én tárgyalt e látogatás során utolsó alkalommal Mindszentyvel, s utána meglehetősen csalódottan hagyták el Magyarországot, miután a primás visszautasította, hogy aláírja a dokumentumokat, arra hivatkozva, hogy jöllehet egyetért a benne foglalt feltételekkel, de nem érzi szükségét annak, hogy ezt aláírásával is kifejezésre juttassa.⁵⁷ Az ekkor hetvenkilenc éves primásnak még hónapokra volt szüksége ahhoz, hogy meghozza végleges döntését, és Rómába utazzon.⁵⁸ Még júniusban két levelet írt a pápának és egyet Richard Nixon elnöknek, melyekben tanácsukat kérte. Nixon július 14-i válasza⁵⁹ mély csalódást okozott Mindszentynek, ezt követően többször hangoztatta, hogy már nem vendégnek, hanem rabnak érzi magát az Amerikai Nagykövetségen.

Mindszenty néhány hónapos mérlegelését és az érintett felek közötti egyeztetéseket követően Ausztria Apostoli Nunciusa, Opilio Rossi és Msgr. Zágon József König bíboros ismételt közvetítését követően 1971. szeptember 28-án Bécsbe kísérték a primást, ahonnan Rómába folytatta útját. A Vatikánban azonban semmi esetre sem akart maradni, beszélgetése Joszip Szlipij érsekkel is meggyőzhette arról, hogy a szatellitállamokból a Szentszékhez „menekült” bíborosok Rómában hallgatásra vannak ítélve.

VI. Pál és Mindszenty József hercegprimás, esztergomi érsek 1971. október 23-án találkozott utoljára⁶⁰ – Mindszenty még ezen a napon elhagyta Rómát, hogy Bécsbe menjen. Emlékirataiban arról ír, hogy VI. Pál garantálta számára, hogy ő marad az esztergomi érsek és Magyarország primása.⁶¹ 1973. december 18-án kelt levelében azonban VI. Pál pápa üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket.⁶² 1971-ben Mindszenty VI. Pál kívánsá-

⁵⁷ A következő feltételekről volt szó: 1. Érintetlen marad érseki és primási minősége, de az abból folyó jogok és köteleességek otthoni gyakorlását felfüggeszti, és helyette egy Róma által kinevezett apostoli adminisztrátor kormányozza egyházmegyéjét. 2. Sem nyilatkozatot, sem körlevelet nem ad ki. 3. Nem tesz külföldön olyan nyilatkozatot, amely az Apostoli Szentszéknek a magyar kormányhoz fűződő viszonyát zavarná, vagy a magyar kormányt és a népköztársaságot sértené. 4. Titokban tartja az Emlékiratait, és nem publikálja a kéziratot, azokat végrendeletileg a Szentszékre hagyja, amely majd alkalmas időben gondoskodni fog a kiadatásukról. Vö.: Mindszenty József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989. 473–477.

⁵⁸ Mindszenty többek között attól tartott, hogy távozását bizonyos körök menekülésként fogják kommentálni.

⁵⁹ A levelet közli Somorjai: „His Eminence Files”, 206.: „Dear Cardinal Mindszenty: The Considerations outlined in your letter of June 27 attest to the long ordeal you have borne so patiently and so well. Speaking not only for this Government but for the American people as well, I take great satisfaction that we were able to be of assistance to Your Eminence when the need was urgent and pressing. No thanks are necessary from our honored Guest, but the gratitude you have shown is deeply appreciated. Your decisions about the future are, of course, ones between yourself and the Vatican. I know that in reaching them you and His Holiness will be guided by your faith, by the interests of the Church, and by your concern for its ministry to the people of Hungary. I fully understand the difficulties involved in making your decision. With every good wish, Sincerely, Richard Nixon.”

⁶⁰ A témához lásd: Somorjai Ádám: *Politikai és lelképásztori szempontok az egyházkormányzatban. VI. Pál pápa és Mindszenty József esete*. Vigília, 73. évf. (2008) 11. sz. 823–830.

⁶¹ Mindszenty Apostoli Szentszékkel vívott küzdelmeit is megismerhetjük Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt – VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975 című munkájából*. (Pannonhalma, 2008.)

⁶² Vö.: Adriányi Gábor: *A primási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben*. Vigília, 63. évf. (1998) 6. sz. 425–428. VI. Pál levelét König bíboros december 30-án adta át Mindszentynek, melyben a pápa arról értesítette őt, hogy az esztergomi érseki széket „megüresedettnek” akkor fogja tekinteni, amikor döntését nyilvánosságra hozza.

gára hagyta el a budapesti amerikai követséget, hogy – amint a pápa fogalmazott – elejét vegyék a meglehetősen kellemetlen diplomáciai bonyodalmaknak. König bíboros erre úgy emlékezett vissza, hogy VI. Pál pápa korábban több alkalommal is úgy tájékoztatta, hogy az amerikai elnök biztosította arról, hogy Mindszenty amerikai követségen való tartózkodása semmilyen problémát nem jelent. Nixon úgy fogalmazott, hogy Mindszenty az Amerikai Egyesült Államok vendége, és addig marad a követségen, ameddig úgy kívánja. Tudjuk persze, hogy idővel a primás jelenléte terhebbé vált az USA számára, hiszen zavarta keleti enyhülési politikájának realizálásában. A pápa tehát Königt bízta meg azzal, hogy győzze meg Mindszentyt, hagyja el Magyarországot, és telepedjen le Ausztriában. Mindez még a zsinat utolsó periódusa idején történt, tehát 1964–1965-ben, de a hercegprimás ekkor még nem volt hajlandó erre. A Vatikán bizonyos köreinek is érdekében állt, hogy a magyar bíboros csak 1965 után érkezzen Rómába. Königt ezek után nagy megkönnyebbüléssel érte a hír 1971-ben, hogy a pápa az ő javaslatára végül Zágón József prelátust bízta meg azzal, hogy tudassa Mindszentyvel: az a pápa parancsa, hogy Rómába menjen.

A magyar primás 1971-től 1975-ben bekövetkezett haláláig Bécsben élt, ahová Rómából részben König bíboros meghívására érkezett.

Nagyon fontos annak tisztázása – minden részletre kiterjedően, hiszen jelenleg csupán a főbb mozzanatokat ismerjük –, hogy mi volt König bíboros missziójának politikai tartalma. Mi játszódtott a háttérben? Valóban ennyire zavarta Mindszenty a Vatikán és a magyar állam közötti jó viszonyt?⁶³ Amit most látunk, nem más, mint a hercegprimás kálváriája a három hatalom – Kádár-rezsim, Vatikán, Amerikai Egyesült Államok – furcsa együttműködő árnyékában. Úgy tűnik tehát, Mindszenty ebben a kontextusban a Vatikán keleti politikájának áldozata volt.⁶⁴

De mit jelentett a Vatikán keleti politikája, és ami számunkra különösen fontos: mi volt ebben Mindszenty szerepe, illetve 1974-es menesztésének oka? A Vatikán keleti politikájának nézőponttól függő, egymásnak meglehetősen ellentmondó megítélése is bizonyítja a kérdés komplexitását.

Agostino Casaroli, az „Ostpolitik” főszereplőjének definíciója szerint az „Ostpolitik” „csupán” pasztorális, egyházi tevékenység, ami tehát nem azonosítható a klasszikus értelemben vett politikával. Casaroli meghatározásában természetesen utalt XXIII. János pápa új kurzusára, a vasfüggöny mögötti egyház miatti aggodalmára és fáradozásaira, hogy a Szentszék utat találhasson a szatellitállamokhoz, ami által könnyíteni lehetett volna az ot-tani egyház helyzetén.⁶⁵ Amint Casaroli egy 1974-es interjúban hangsúlyozta: „Az

⁶³ Somorjai Ádám az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartását három kötetben dolgozza fel; az első két kötet már megjelent: *Trilogia. „Sancta Sedes et Mindszenty, 1956–1975”*. Vol. I. *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, Documenta 1971–1975*. – *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971–1975. Tanulmányok és szövegközlések*. Roma, 2007.; Vol. II. *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, II. Documenta 1956–1963*. – *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, II. Tanulmányok és szövegközlések*. Budapest, 2009. A harmadik kötet előkészületben: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, III. Documenta 1963–1971*. – *Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, III. Tanulmányok és szövegközlések*.

⁶⁴ Vö.: Adriányi Gábor: *A primási szék megüresedetté nyilvánítása*, 425–428.

⁶⁵ Vö.: „A pápa [XXIII. János – P. M.] közvetlen ellenőrzése alatt a rendkívüli ügyek titkársága egy dokumentumot készít elő, amelynek célja megállapítani a szocialista országokkal történő együttműködés alapjait. Ennek a dokumentumnak az is a célja, hogy megfogalmazza a katolikus egyház semlegességének alapját, amely nem kell, hogy foglalkozzon politikával, hiszen a politika a kormányok hatáskörébe tartozik. Arról van szó, hogy az aktív politikába való beavatkozás rontja az egyház helyzetét, ugyanakkor az egyház hajlíthatatlan kell, hogy legyen az állam beavatkozásával

»Ostpolitik« a Szentszék kötelessége, amit azonban semmi esetre sem szabad egyszerű kompromisszumként értékelni.⁶⁶ A Vatikán ily módon próbálta a kommunista országok egyházait a lehető legelőnyösebben pozicionálni, a kommunizmus utáni időkre is gondolván.⁶⁷ A keleti politika e megközelítésben illeszkedett abba a sokrétű dialógushálózatba, amelyet XXIII. János után VI. Pál⁶⁸ és II. János Pál bontakoztatott ki.

szemben.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”, Osztály: III/III-1/a. 1963. A Vatikán és a szocialista országok.

⁶⁶ A II. Vatikáni Zsinat idején ez a kérdés a következő formában fogalmazódott meg: „1. Vatikán, Lengyelország és más szocialista országok: Az új pontifikátus akkor kezdődött, amikor a Vatikán a legnagyobb érdeklődést tanúsította a Szovjetunió és más szocialista országok iránt. XXIII. János pápaságának utolsó időszaka, az első zsinati ülészak, a »Békét a világnak« pápai pásztorlevél, valamint a »Balzan« díj – mind elősegítették a Vatikán és a Szovjetunió, valamint a szocialista országok közötti kapcsolatok normalizálásának lehetőségét. XXIII. János halála azonban megváltoztatta a helyzetet. Az Államtitkárság, valamint a keresztények egységének ügyeivel foglalkozó titkárság által végzett értékelések alapján a Vatikánban a következő közös téziseket helyezik előtérbe: [...] b. A legnagyobb nehézség abban mutatkozik, hogy mint azt a Vatikánban feltételezik, a Szovjetunió, Lengyelország és Csehszlovákia a normalizálás lehetőségeit a jelenlegi szituáció Vatikán általi elismerésében látja – a Kúria véleménye szerint Magyarországon valamelyest más a helyzet. c. A szituáció kényes volta abban van, hogy a normalizálás problémája nemcsak általános közeledést, de az egyház helyzetének egyéni megkülönböztetését is megköveteli az egyes szocialista országokban. d. A katolikus egyháznak a szocialista országokban »hosszújáratú« érdekei vannak, amely esetleg korlátozott, de stabil bázis létrehozását követeli a jövőbeni tevékenység számára. [...] Magyarországon és Csehszlovákiában védelmezni kellene az egyház gyenge pozícióit, hogy a »hidegháborús« állapot – amely az állam és egyház között van – ne vezessen a katolicizmus pozíciójának rendszeres csökkentéséhez. [...] A gyakorlati intézkedésekről a Vatikánban azt tartják, hogy 1. A Szovjetunió, Lengyelország, Magyarország és a CsSZK kormányai a Vatikánnal egyenlő mértékben, de lehet, hogy jobban is érdekelve vannak a kapcsolatok normalizálásában, s ez kedvező momentum. Ebből eredően a normalizálás elve a status quo elismerése alapján nem vehető – legalábbis egyelőre – figyelembe. Minden szocialista országra vonatkoztatva ki kell dolgozni egy »feltételek listáját«, s a Vatikán ezek elfogadásától teszi függővé a kapcsolatok felvételét. 2. Az esetleges tárgyalásokat igen óvatosan kell lefolytatni, nehogy azt a benyomást keltsék, hogy az egyház »engedékenyebbé vált« a kommunizmussal és materializmussal szemben. 3. Az esetleges tárgyalásoknak semmi esetre sem szabad megkönnyíteniük a szocialista országok számára az a kísérletet, hogy »éket verhessenek« egyrészt ezen országok püspökségei és a hívő tömegek, másrészt ugyanazon püspökség és a Vatikán közé.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5-A. „Canale”, BM III/4. osztály. Eperjesi László r. alezredes elvtársnak a BM III/III. Csoportfőnökség vezetője: „Mellékelten megküldöm a lengyel állambiztonsági szervektől kapott »Az Ökumenikus Zsinat második ülészakának előkészítéséről« című tájékoztató jelentést.” Budapest, 1963. november 20.

⁶⁷ 1963 novemberében az Állambiztonsági Szolgálat a következőképpen értékelte a helyzetet: „Meg kell jegyezni [...], hogy XXIII. János óta megszűnt az a szemléletmód, amely háborúra számít és arra, hogy a Szovjetunió vagy a népi demokráciák eltűnnek a Föld színéről. Tudomásul veszik a tényt, hogy a szocializmus van és meg kell keresni az egyház helyét ezeknek az országoknak a rendszerében.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5-A. „Canale”, BM III/III/2. alosztálya. Adta: „Kövér” fedőnevű ügynök, vette: dr. Nagy József, r. százados. Idő: 1963. november 16. Tárgy: A Zsinat és a magyar rk. delegáció helyzete. Jelentés, Budapest, 1963. november 22.

⁶⁸ VI. Pál jellemzéséhez, illetve pontifikátusáról említésre méltó az Állambiztonsági Szolgálat következő jelentése: „Július 3-án egy vacsora során, melyen részt vett Mihelics Vid, Valerio Occetho haladó gondolkodású katolikus újságíró (vendéglátó), Tadeusz Mazowiecki lengyel katolikus folyóirat főszerkesztő és Stanislaw Morawski, több lengyel hírlap római tudósítója, megállapították, hogy VI. Pál a konklávén előtt nyilvánvalóan kimutatta már, hogy nagy ember szerepét kívánja játszani. Következésképpen tisztában van azzal, hogy ilyen történelmi szerepre csak akkor számíthat, ha tovább viszi és befejezéshez juttatja a XXIII. János által megkezdett nagy művet. [...] Nyilvánvaló különbség azonban XXIII. Jánostól az, hogy nála nem az ösztönösség uralkodik, hanem az intellektus, amiből következik, hogy a nagy és elhatározó folyamatok meglassúbbodására számíthatunk. [...] Egyhangú vélemény szerint a folyamat lassúbbodása nem torkolthat semmiképpen a XXIII. János által képviselt egyházpolitikai vonal megtörésébe. [...] Ebben figyelemre méltó mozzanat, hogy minimális személyi változások történtek. Az új pápa megtartotta XXIII. János bizal-

Szabó Ferenc *Az „Ostpolitik” emlékezete* című, 1992-ben publikált írásában ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy jóllehet Európában döntő fordulat következett be 1989-ben, ma még hiányzik a kellő történelmi távlat ahhoz, hogy teljes fényben lássuk és láttassuk a keleti politika történetét, fontosabb mozzanatait, a kompromisszumokat és a meg egyezések dokumentumait, illetve az ígéretek, elkötelezettségek be nem tartását (a kommunista hatóságok részéről), a szentszéki képviselők és a helyi egyházi vezetők melléfogásait és naivságát. A szerző idézi az *Osservatore Romano* 1989. szeptember 15-i számának vezércikkét is, mely visszatekintést közöl a Szentszék és a Magyar Népköztársaság közötti kapcsolatokról. Amint Szabó kiemeli, a lap csak azt nem látta, hogy az általa méltott eredmények inkább a „gorbacsovi fordulatnak”, illetőleg a kommunizmus bukásának voltak köszönhetőek, semmint az „Ostpolitik”-nak és a kis lépéseknek. Magyarország, miként a többi közép-kelet-európai ország is, egy-két év alatt nagyobbat lépett előre, mint előtte negyedszázad alatt.⁶⁹

Érdeemes a keleti politikához egy másik definíciót is idézni, mivel az Agostino Casaroli által is sugallt „távolságtartás” a politikától ebben egészen egyértelműen kifejezésre jut. A Pápai Államtitkárság protokollfőnöke, Msgr. Iginio Cardinale 1962-ben egy sajtótájékoztatón ismertette a vatikáni külpolitika alapelveit, melyeket a Szentszék külkapcsolatai alakításánál szem előtt tart. E szerint a Vatikán számára a külpolitika annyiban fontos, amennyiben a Szentszék apostoli feladatainak megvalósítását szolgálja. Mint ahogy Cardinale fogalmazott: „Az egyház, melynek missziója kizárólag vallási és erkölcsi természetű, nem akar politikai hatalom lenni, következésképpen nem fogalmaz meg olyan célokat, melyek politikai eszközökkel lennének megvalósíthatók.”⁷⁰

A vatikáni keleti politika megítélésében állást foglalni – mint ahogyan azt az érintett felek közötti, helyenként egészen heves viták is bizonyítják – meglehetősen nagy kihívásnak tűnik, hiszen minden oldal megpróbálja saját verzióját megvédeni. Ami az általunk vizsgált kontextusban – a Mindszenty-ügyet szem előtt tartva – megállapítható, az az, hogy jelenleg ismertek a nagypolitika kontúrjai, de a színpalak mögött zajló diplomáciai játszmák részle-

masát, személyi titkárát, a haladó gondolkodású Capovillát. Capovilla egyébként az egyik legőszintébb szorgalmazója a magyar–vatikáni tárgyalások eredményes befejezésének.” ÁBTL 3.1.5. O-14963/5. „Canale”, BM III. Főcsoportfőnökség. Tárgy: VI. Pál pápa koronázásán részt vett magyar egyházi delegáció római tartózkodásáról. Jelentés, Budapest, 1963. július 12.

⁶⁹ Szabó: *Az „Ostpolitik” emlékezete*, 844–848. A szerző cikkében a következő kérdéseket is felteszi: „Valóban, mindig tiszteletben tartották az »egyezkedéseknél« az egyház és hívók jogait? Idővel nem kellett volna-e felülvizsgálni a módszert? Nem kellett volna-e erélyesebben fellépni? Kevesebb kompromisszumba beleegyezni? Vajon a »kis lépések« végül is nem egy helyben topogássá váltak Magyarországon, az Állami Egyházügyi Hivatal ravasz és ügyes vezetőinek ellenőrzése, feltevélei, ultimátumai folytán? Persze, a pápa és a Szentszék tájékoztatása sem volt mindig tárgyilagos: a helyzetet sokszor megszépítették, a »jó viszonyt«, az egyház és az állam viszonyának »rendezettségét« emlegetve, és az elért kis eredményeket hangoztatva, elhallgatva viszont a Hivatal teljes ellenőrzését, gyámkodását, az egyházi élet kibontakozását megbénító rendszabályait. Az 1989-es fordulat után mindez napvilágra került.”

⁷⁰ Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. november 14-én, Zl. 39-Pol/62: „*Pressekonferenz des Protokollchefs im Päpstlichen Staatssekretariat über die Aussenbeziehungen des Vatikans*”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. A Vatikán külpolitikai alapelveihez érdekes adalék egy 1955-ös jelentés is: „A Szentszék nem ismeri a »pillanatnyi politika« fogalmát, mivel – a legtöbb államtól eltérően – nagyobb távlatokban, évtizedekben, évszázadokban tervez és gondolkodik...” Róma, 1955. június 1-én, Zl. 32-Pol/55: „*Vatikanische Stimmen zu den augenblicklichen politischen Ereignissen*”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Vö.: „A keleti rendszerváltozással világhosszá vált, hogy a »keleti politikára« csak átvitt értelemben illik rá a »politika« fogalma, mert az egyház »politikája« elválaszthatatlan az egyház önértelmezésétől, miszerint küldetése nem e világból származik, de ebben a világban akar hatékony lenni.” András: *A „keleti politika” újra kezdődik?* 131.

tei még feltáráásra várnak. Azaz: a Mindszenty-kérdést a Magyar Népköztársaság, a Vatikán és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok kontextusában érdemes vizsgálni, illetve König bíboros érsek közvetítő szerepét is figyelembe véve, Ausztria bevonásával. Természetesen az sem volt mellékes, mikor ki volt a Szentszék ura. Franz König bíboros megjegyzése erre vonatkozóan sokat elárul: „XII. Piust tiszteltük, XXIII. Jánost szerettük, VI. Pált pedig próbáltuk megérteni...”⁷¹

König bíborost hidépítőnek (*Brückenbauer*)⁷² is nevezik. Hogy XXIII. János pápa miért éppen a bécsi bíborost bízta meg Mindszenty felkeresésével, arra választ kaphatunk például a következő dokumentumokból: „A Szentatyá [VI. Pál] méltatta König bíboros kiemelkedő szerepét a II. Vatikáni Zsinaton. Mint hangsúlyozta, Ausztria büszke lehet főpásztorára, akit ő is rendkívül sokra tart. Amikor átadtam a Szentatyának elnökünk és kormányunk üdvözlétét és jókívánságait pontifikátusa megkezdése alkalmából, valamint közvetítettem Ausztria szándékát, hogy a jövőben is kész szolgálatait felajánlani a Szentszéknek [...], VI. Pál pápa válaszában hangsúlyozta, mennyire szívén viseli hazánk sorsát, mily sokra tartja törekvéseit, pozícióját mint a keresztény világnézet bástyáját, illetve politikai stabilitását, mely meghatározó szerepet játszik a közép-európai béke fenntartásában.”⁷³ Másrészt idézhetjük a következő gondolatokat is: „König bíboros, Ausztria geopolitikai helyzetének is köszönhetően, vállalta az alkalmanként igen nehéz feladatot, hogy segítse a Vatikán és az európai szatellitállamok közötti kapcsolatok javulását. Budapesti útja is ezen fáradozásai részeként értékelendő.”⁷⁴ A Szentszék választásában, hogy a bécsi bíborost tünteti ki bizalmával, és bízta meg kelet-közép-európai missziókkal, minden bizonnyal szerepet játszott az osztrák főváros keleti és nyugati kultúrákat összekötő történelmi szerepe s az egyházi kérdésekben korlátozottabb szabadságot élvező Rómával szembeni előnye, mely lehetővé tette, hogy meghatározó jelentőségű folyamatok kiindulópontja és komoly döntések színtere legyen.

⁷¹ Elhangzott a pápákról szóló német dokumentumfilmben, melyet a Magyar Televízió is bemutatott, s melynek Hansjakob Stehle, akire tanulmányunkban is hivatkoztunk, egyik szakértője volt.

⁷² Kunz, Johannes (Hrsg.): *Der Brückenbauer. Kardinal Franz König 1905–2004, sein Vermächtnis*. Wien, 2004.

⁷³ ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1963. december 30-án, Zl. 43-Pol/63.

⁷⁴ Roegele: *Der Fall Mindszenty*, id. mű.

MÁRIA PALLAGI

“The Austrian Connection”. The Visits of Franz König Cardinal of Vienna at Prince-Primate József Mindszenty (1963–1971)

The mediating attempts of Franz König, cardinal of Vienna – acting on behalf of the Vatican – in the Mindszenty case were an important scene of Austrian-Hungarian ecclesiastical diplomacy during the cold war. Analyzing the case within the dimensions of our inquiry is especially interesting as it symbolizes many aspects of the latitude available for the church behind the iron curtain as well as its attempts to find a viable path. However, our research is not limited to the thematization of this “abnormal situation” brought about by the Hungarian Primate (as in the autumn of 1971 American diplomacy characterized Mindszenty's fifteen-year stay at the American embassy in Budapest), as we have the study of the question within the context of all involved powers in sight, drawing a parallel between the possibilities the churches in the satellite states had.

Due to its geo-strategic position, Austria was the connection, the bridge in ecclesiastical policy as well, in which “mission” the cardinal of Vienna, Franz König played an important role in the era discussed.